

УДК 27:81'42:32

**ХРИСТІАНСТВО В СУЧАСНОМУ
ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ**
**CHRISTIANITY IN MODERN POLITICAL
DISCOURSE**

Кислий А. О.,

кандидат філософських наук, доцент,
докторант кафедри богослов'я та
релігієзнавства, Національний педагогічний
університет ім. М.П. Драгоманова
(Україна, Київ), e-mail: a.kysliy@ukr.net

Kysliy A. O.,

PhD in Philosophical Sciences, Associate Professor,
candidate for a doctor's degree of the Department
of Theology and Religious Studies, National
Pedagogical Dragomanov University
(Ukraine, Kyiv), e-mail: a.kysliy@ukr.net

Визначено актуальність та тенденції вивчення християнства в сучасному політичному дискурсі. З'ясовано, що сьогодні християнська релігія повертається у сферу соціальних відносин і стає важливим чинником світових, регіональних і національних політичних процесів та трансформацій. Доведено, що Християнська Церква, залишаючись сакральним і культовим інститутом, який зорієнтований, переважно, на задоволення релігійних потреб віруючих, може виступати моральним арбітром політичних суспільно значущих рішень. З процесами демократизації, плюралізації та розвитку громадянського суспільства перспективним бачиться перехід влади, громадян і релігійних організацій, в тому числі в українському поліконфесійному середовищі, від монологу до відкритого діалогу. Умотивованими є сучасні вимоги богословів, філософів та релігійних діячів у необхідності переосмислення релігійно-культурної різноманітності світу з метою запобігання ворожечі й конфліктів й перетворення релігії на чинник суспільної духовної консолідації.

Ключові слова: політичний дискурс, політичне богослов'я, державно-церковні відносини, християнство, демократія.

It is determined the relevance and tendencies of the study of Christianity in contemporary political discourse. It is revealed that today the Christian religion is returning to the sphere of social relations and becoming an important factor in world, regional and national political processes and transformations. It has been proved that the Christian Church, while remaining a sacred and cult institution that is predominantly focused on meeting the religious needs of believers, can act as a moral arbiter of politically significant decisions. With the processes of democratization, pluralisation and development of civil society, it is promising the transition of authorities, citizens and religious organizations, including the Ukrainian poly-confessional environment, from a monologue to an open dialogue. The contemporary demands of theologians, philosophers, and religious figures are motivated by the need to rethink the religious and cultural diversity of the world in order to prevent hostility and conflict and transform religion into a factor of social spiritual consolidation.

Keywords: political discourse, political theology, state-church relations, Christianity, democracy.

Починаючи з XVIII-го до середини XX ст. багато західних інтелектуалів чекали на «смерть релігії», вважаючи, що завдяки «тріумфу розуму» релігія зникне вже в наступних поколіннях, а найоптимістичніші з них стримано провиділи її жалюгідне існування не довше, ніж до початку XXI ст. Згідно поширеним поглядам, роль релігії в політиці зменшуватиметься в міру модернізації суспільства.

Проте сьогодні релігія є важливим чинником не лише соціокультурних механізмів, а й світових, регіональних і національних політичних процесів.

Своїми особливими духовно-моральними ідеями релігія заявила про ініціативність своєї присутності в житті людини та суспільства та, визначаючи їх поведінку, далі активніше впливає на політику, економіку, право, мистецтво, освіту тощо. Виникнення нової реальності зумовлює необхідність перегляду державами як власних внутрішньополітичних проблем, так і участі у міжнародних відносинах. В Україні також відбувається переосмислення державно-церковної політики, відчутне формування інтересу до ролі Православної Церкви в історії та сьогоденні українського суспільства.

Для релігієзнавства стає все більш важливим дослідження сучасних політичних процесів, що супроводжуються зростанням апеляцій до європейського досвіду, що покликаний легітимізувати ту чи іншу політико-правову модель державно-церковних відносин з урахуванням їх історичного розвитку та сьогодення. У сучасному світі різні християнські конфесії, церкви, священнослужителі та віруючі долучаються до політики, стають учасниками як політичних конфліктів та протистоянь, так і впливають на вирішення соціально-важливих державних та світових проблем.

Отже, метою статті є осмислення теоретичних аспектів та практичного досвіду присутності християнства в сучасному політичному дискурсі. З'ясування особливостей християнського розуміння політики, взаємозв'язків політики і релігії та участі/не участі релігійних організацій в політичних процесах дозволить краще зрозуміти підґрунтя сучасних соціально-політичних і суспільно-економічних змін та ряду конфліктів, що відбуваються як у світі, так і в Україні.

На перетині XIX-XX ст. на Заході в умовах діалогу християн і філософів-марксистів та активного поширення діалектичного матеріалізму, атеїзму, позитивізму виникає політична теологія. Ця богословська реакція викликана необхідністю осмислення взаємовідносин Церкви і світу як нової соціальної реальності, що швидко змінюється. Політичне богослов'я, на думку монаха францисканця Реати Ф. Е, покликане вирішити два завдання: негативне і позитивне. У негативному аспекті – протистояти індивідуалізації та приватизації християнських істин, стверджуючи відповідальність богослов'я перед суспільством. У позитивному – це розробка богословського розуміння взаємозв'язків теорії і практики в нових світоглядних умовах. Богословські соціально-есхатологічні ідеї свободи, миру, справедливості, загального примирення, мають метаісторичний вимір і повинні стати не лише предметом сподівань, а й стимулом перетворення світу [9 с. 128-129]. Політична теологія XX ст. завдячує своїм розвитком філософам та богословам: Барту К., Бонгефферу Д., Бруннеру Е., Вільямсу Р., Коксу Х., Кюнгю Г., де Любаку А., Лютеру Кінгу М., Мольтману Ю., Мюррею Д., Нібуру Р., Ранеру К., Тиллиху П., Хейзу Р., Шмітт К. та ін.

В зв'язку із зростанням ролі релігійного фактору формується пласт літератури, в якому цей процес розглядається у світовому масштабі в роботах таких авторів, як: Белл Д., Бергер П., Габермас Ю.,

Девіс Г., Дейві Г., Джилл Е., Казанова Х., Капуто Дж., Кокс Х., Коноллі У., Олбрайт М., Півер К., Рифф Ф., Робертс Г., Сандлер Ш., Старк Р., Тейлор Ч., Тернер Б., Торфс Р., Фокс Дж., Хантер Дж. та ін.

Значний внесок у дослідження теоретичних проблем взаємовідносин церкви, держави та суспільства в Україні та світі зробили відомі науковці: Бліхар В., Бондаренко В., Бучма О., Головащенко С., Горкуша О., Євдокимова Т., Єленський В., Здіорук С., Колодний А., Кралюк П., Лубський В., Маринович М., Мелехова О., Недавня О., Пасічний Р., Рибачук М., Саган О., Филипович Л., Филипчук С., Черенков М., Чорноморець Ю., Шевченко С., Шуба О., Юраш А., Яроцький П.

Важливі питання взаємодії церкви та держави знайшли своє вагоме місце у церковній та богословській літературі: римських пап: Іоанна Павла II, Бенедикта XVI, Франциска; Вселенського Патріарха Варфоломія; митрополитів: Йоанна (Зізіуласа), Каліста (Уера), Любомира (Гузара), Олександра (Драбинка); архієпископа Ігоря (Ісиченка); єпископів: Бориса (Гудзяка), Віктора (Беда), Гавриїла (Кризини); архімандрита Кирила (Говоруна); протодіякона Андрія Кураєва; богословів: Христоса Яннараса, Аристотеля Папаниколау та ін.

Політичний дискурс є складним явищем, що прагне наблизити реальність до певної ідеї шляхом формування загальних символів, ідеалів, оцінки. Він розвивається відповідно до нових цивілізаційних світових процесів, породжуючи відкрите громадянське суспільство, на засадах певного політичного порядку. У політичному дискурсі завжди специфічне місце займала релігія. З огляду на це політика певним чином приймає релігійні ознаки, апелюючи до сокровених почуттів людини. Якщо в політичному авторитарному чи тоталітарному дискурсі відбувається цілковита заміна релігійного або повне підпорядкування його світським релігіям (культу вождя особи чи партії), що призводить до злиття політичного і релігійного, то в демократичному – зазвичай присутні християнські мотиви, не дивлячись на своєрідний статус релігії та Церкви, що визначений законодавчо. З процесами демократизації, плюралізації та розвитком громадянського суспільства влада, громадяни й релігійні організації переходять від монологу до діалогічної форми спілкування. До релігійних мотивів звертались і звертаються сучасні політики, в тому числі й українські, що є маніпулятивною стратегією, але не завжди дієвою, що показали вибори Президента України в 2019 році.

Християнська релігія пустила глибокі корені в багатьох суспільствах, зокрема й американському, стверджує Мадлен Олбрайт, маючи чималий досвід роботи на високій державній посаді. Релігійні теми звучать в патріотичних піснях, у виступах державних і громадських діячів та й громадськість судить про лідерів і по їх релігійності [8, с. 44]. А щодо законодавчого закріплення принципу поділу церкви і держави, то це, на думку Мадлен Олбрайт, було продиктовано не прагненням не допустити втручання релігійних організацій в управління країною, а «саме бажанням захистити релігію від

важкої руки політиків» [8, с. 34]. Для досягнення цієї мети батьки-засновники вважали за необхідне заборонити взаємвтручання цих двох інститутів.

Вплив на суспільну думку у контексті релігійної парадигми відбувається через висвітлення подій та її значення в житті Церкви і суспільства. Переважно увага акцентується на важливих релігійних подіях та участі в них державних службовців і політиків. Слід зауважити, що релігії у цьому процесі представлені не завжди доречними акціями релігійних організацій та громадськості, які, покладаючись на традиційні консервативні методи та засоби, не можуть вирішити нагальні проблеми й донести сучасному суспільству власні світоглядні, етико-філософські ідеї. В ЗМІ часто іронізують над діями керівних осіб церков і держав, а також над присутністю релігії у владі, освіті, культурі, що не узгоджуються із сучасними запитаними й таким чином створюють суперечливий образ релігії у суспільстві. Отже, суб'єктивне висвітлення релігійних питань у контексті політичних реалій сприймаються як своєрідний спротив сучасною аудиторією, адже духовні цінності та світоглядні основи релігій людини вважає глибоко особистими.

Аналізуючи зв'язки між релігійними наративами та побудовою регіональної і глобальної політики, John H.A. Dycck, Paul S. Rowe, Jens Zimmermann в колективній праці «Politics and the Religious Imagination Routledge» приходять до висновку, що в останнє десятиліття зважаючи на зростаючий інтерес до зв'язків між релігією і політикою, до релігії потрібно поставитись як серйозного мотиватора дій. Для повноцінного та об'єктивного висвітлення цих взаємин недостатньо сприймати їх тільки через інституційні або кількісні показники. До цього повинні бути залучені фахівці, які здатні використовувати міждисциплінарні зв'язки, щоб зрозуміти багатогранність відносин побудованих на глибоких світоглядних основах [12].

Про «велике повернення» релігії в сучасному світі як потужне «вторгнення» у сферу великої політики та міжнародних відносин і її роль у глобальних трансформаціях та процесах регіональних змін кінця XX - початку XXI століття основна праця релігієзнавця, державного діяча Єленського В. Яскраві вияви «повернення релігії» він пов'язує не лише з феноменом «ісламського відродження» та його впливом на міжнародну безпеку, а й євангелічним і католицьким піднесенням, релігійним пробудженням в посткомуністичному світі. Значне місце в світовому політичному дискурсі займає християнське питання в Україні, яке він пов'язує з національним і суспільно-політичними перетвореннями. Глибокий аналіз сучасних іноземних та вітчизняних наукових робіт, офіційних державних та церковних документів в монографії автора є важливим підтвердженням вагомості місця та ролі релігії в світі XXI століття [3].

Прагматичний політик, держсекретар США в адміністрації Білла Клінтона Мадлен Олбрайт в своїй книзі «Релігія і міжнародна політика», доводить, що релігія виявляється присутньою у великій кількості збройних конфліктів та воєн сучасності.

Якщо причиною конфлікту були території, ресурси чи політичний статус, то на релігійному ґрунті протиставлення сторін надзвичайно загострюється. Тому легковажність й ігнорування релігійного чинника у «великій політиці» неприпустиме. Західні політики, здається, ще не до кінця усвідомили, що про релігію потрібно не тільки знати, а й враховувати релігійний фактор при формуванні зовнішньополітичної стратегії з метою примирення країн і народів та упередження конфліктів між ними [8, с. 27]. Мадлен Олбрайт переконує в тому, що релігія як і тисячу років тому надихає людей до готовності померти і навіть забрати життя в іншій людині заради своєї віри. Але набагато важливішим є другий урок, який полягає в тому, що релігія здатна навчити людей вибачати, причому навіть таке, що здавалося б знаходиться за межами здорового глузду [8, с. 91].

Підтвердженням різноманітності й часто суперечливості повернення релігії в громадській й політичній дискурси є дослідження, проведені José Casanova. Релігійний фундаменталізм та політична інструменталізація релігій в різних конфліктах є загрозливими явищами для всього світу. Разом з тим, оскільки релігії відіграють важливу суспільно корисну роль, він піддає сумніву амбівалентний сучасний класичний західний модернізм з його орієнтацією на формування світу демократії і прав людини. Пошук власного шляху розвитку породжує різноманітні супротиви, що веде до дезорієнтації, глобального соціального, економічного та екологічного дисбалансу, де не останню позицію займають релігії [11].

Сучасне суспільство потребує не тільки правових і адміністративних механізмів політики, а й суджень, що лежать поза її межами і дозволяють оцінити політику в духовно-моральній площині. Така оцінка не є політичною, але в той же час вона може і повинна мати політичне значення, впливаючи на політичне життя, виступаючи арбітром у визначенні курсу політичної активності. Це поле вибору в перспективі буде логічно пов'язане з лояльністю Церкви до політичної системи, державної влади чи політичної ідеї. Воно неминуче приведе до необхідності вирішення дилеми підтримки або не підтримки конкретних політичних сил або політичних діячів і пошуку шляхів реальної участі в політичному житті, залишаючись поза політикою. В такому розумінні Церква, зберігаючи статус сакрального і культового інституту, що зорієнтований на задоволення індивідуальних релігійних потреб віруючих, не зможе бути активним учасником суспільно-політичних процесів, а її морально-духовна оцінка суспільно значущих рішень буде залишатися поза увагою.

Активізація релігійних організацій та залучення ними широких верств населення, переважно віруючих, з метою включення їх в зону свого ідейно-політичного впливу спричиненні необхідністю політичного вирішення питань, що потребують духовно-моральної санкції і співзвучні з цінностями, що декларують християнські конфесії. За останні десятиліття різні християнські конфесії виявляють

прогресуючу теологізацію релігійних ідей не лише в площині теоретизування, а й декламування практичних шляхів збереження миру, виживання людської цивілізації, вирішення злободенних соціальних питань. Разом з тим, релігійні питання стають предметом політичних дискусій, а політика визначається за допомогою релігійних ілюстрацій з акцентуванням на релігійних проблемах в соціально-політичних процесах. Запит на релігію призвів до конкуренції політичних проєктів. Зрозуміло, що така цілеспрямованість полягає не в прагненні зберегти своїх віросповідні істини, а в намаганні вироблення нового державного політичного ідеалу.

Історико-правові основи безпосереднього застосування християнських морально-правових принципів при побудові державності Величко А. знаходить у протестантизмі. «В політичному аспекті протестантизм виливається в систему демократичних, ліберальних і соціальних ідеалів, які поступово переростають в усталені політико-правові інститути, але вже не релігійної, а світської свідомості, яка вельми скептично і недовірливо відноситься до релігії» [1, с. 97]. У протестантизмі з часів Реформації важливим є питання діяльності, здійснення якої підтверджує власну віру. Людина перебуває у соціальному і професійному статусі від народження і внаслідок життєвих обставин по Божій волі. Але протестантизм спонукає до соціальної та професійної активності своїх послідовників для спасіння, яке можливе, якщо покликання як воля Бога буде виконано до кінця. Отже, в протестантизмі виявляється цілий ряд істотно інших, в порівнянні з католицизмом або православ'ям, особливостей, що відбиваються на розумінні людської особистості та нових ідеалів у всіх сферах її життєдіяльності. Від нового вчення віруючі християни отримують істину рівності всіх людей перед Богом і презумпцію їх порятунку [1, с. 93, 97].

Акценти духовного буття поступово переміщуються у царину матеріального світу і соціальних життєвих відносин, що вимагає впорядкованості та нових соціальних ідеалів, що мають абсолютно земний характер. Релігійні мотиви ідеї соціалізації суспільства як потреба створення рівних соціальних умов розвитку, стали супроводжувати реальні політичні гасла, виникають цілісні політико-правові вчення, спрямовані на усунення соціального зла і створення універсальних умов для побудови щасливого суспільства. Безперечно такі ідеї та їх практична реалізація сьогодні розкриваються через розуміння духу змін, що знаходився в протестантизмі і ще раніше – в католицизмі, тобто тісного взаємозв'язку «протестантизму і католицизму як складових єдиної релігійної культури в політико-правовому аспекті» [1, с. 108]. Зауважимо, що Католицька Церква на II Ватиканському соборі (1962-1965) проголосила принцип *aggiornamento* (італ. - осучаснення) життя Церкви, культу, організаційної структури, соціального вчення.

На прикладі католицького вчення і проповідей вчителів протестантизму можна побачити, що релігійний характер має й ідея демократії, адже вона заснована на інтерпретації вчення Христа про рів-

ність всіх людей перед Богом, ретрансльованого на політику та соціальну сферу [1, с. 112]. Прагнення до втілення демократичного ідеалу стимулює розвиток діалогу як символу, що є орієнтиром для сучасного політичного дискурсу. Функціонування та взаємозв'язки різних політичних та соціальних інституцій в сучасних умовах демонструють певну парадоксальність – з одного боку, відчутним є прагнення втілити демократичні ідеали, з іншого боку, часові, просторові, культурні та інші обмеження не дозволяють це зробити. Політичний дискурс є досить чутливим до найменших суспільних змін, тому намагання їм протистояти веде до відмови від чуттєвого та апеляції до логіко-раціональних аргументів ідеї ідеального дискурсу в рамках реального.

Демократія прагне переважно до кількісних величин в діяльності держави і суспільства. Більшість є необхідною умовою забезпечення інтересів, визначає ступінь «демократичності» тієї чи іншої держави. Таким чином реальна участь громадянина в діяльності держави не може бути ефективною, адже вимагає масових показників за відсутності системи моральних цінностей – в релігійному їх розумінні. Необхідність визнання права кожного на свою думку, «неминуче призводить до домінації особистого інтересу кожного з членів суспільства за рахунок інтересів інших осіб» [1, с. 370]. Тому, робить висновок Величко А, демократія – це і є тоталітаризм. «І якщо ми хочемо досягти стану свободи, то повинні повернутися обличчям не до соціального, а до духовного, релігійного ідеалу, назавжди забутого західною самосвідомістю індустріальної, правової та демократичної держави. Там, в забутих догматах древньої християнської віри, повинні шукати ми шляхи виходу з положення, що створилося, зрозумівши нарешті що не соціальне Благо, не соціальна рівність і не політична свобода голослівного і безвідповідального висловлення своєї думки є основою людського духовного відродження, а любов і терпіння, самовідданість і віра, як їх показав Христос» [1, с. 383].

В цьому плані Харві Кокс задається питанням: чи буде зрозуміла сучасній секулярній людині, яка далека від метафізики чи екзистенціалізму, політична теологія? В секулярному суспільстві політика дає відповідь на сенс людського життя, практично виконуючи метафізичну функцію. Зусилля багатьох інтелектуалів в різних сферах спрямовуються на виявлення і вирішення конкретних людських проблем, концентрується на функціональному рівні суспільства. В центрі такої рефлексії знаходяться життєво важливі справи секулярного метрополіса, що пов'язані з новою технічною реальністю. Тому в таких умовах «говорити про Бога мирською мовою – значить говорити про Нього політично» [5, с. 241]. Звертаючись до робіт Пауля Лемана, Харві Кокс, вважає, що «Бог творить у світі саме політику, інакше кажучи, робить життя справді людським» [5, с. 242]. Політика включає і діяльність людини, і рефлексію з приводу цієї діяльності, що є відповіддю на дію Бога. «Сьогодні політика, продовжує Харві Кокс, повинна бути та-

кою «рефлексією в дії», за допомогою якої Церква зможе дізнаватися, що замислює цей Бог-політик, і йти назустріч, діючи з Ним заодно» [5, с. 242]. Тому «проповідь Євангелія, розмова про Бога – політична розмова», «мова, на якій проповідується Євангеліє – це політика», «розмова про Бога мирською мовою – це політичне питання», адже вони повинні зачіпати конкретні інтереси людей, їхнє власне життя, роботу, життя їхніх дітей тощо. Тобто входить в ті ситуації, які людині доводиться вирішувати у повсякденному житті. Розмова про Бога – це слово, що повинно породжуватись реальною участю промовця в реальному житті, в іншому випадку це не Слово Бога, а пусті балачки. Тому людина повинна вмти відчувати, де відбувається дія Бога, і приймати в ній участь змінюючи наше суспільство і світ [5, с. 243-244].

Французький соціолог релігії, професор Сорбонни і протестант за віросповіданням Жан-Поль Віллем пропонує нове бачення релігійно-конфесійної ситуації в Європі. Він висвітлює стан та тенденції розвитку сучасного суспільства на прикладі єдиної Європи, приділяючи особливу увагу відмінностям та межах національних держав з різним попиту та потребами в релігійних цінностях. Для пояснення особливостей сучасної Європи, багатой на релігійну та філософську різноманітність, що намагається мирно будувати демократичні відносини у цій множинності, він використовує термін «лаїчність» (грец. *λαϊκός* - мирська, світська) [2]. За допомогою лаїчності, яка є спільним європейським надбанням, Віллем підходить до питання відношення релігій і суспільства як соціокультурного цілого, причому зважаючи на існування у кожній країні особливих стосунків між церквами та державою. Повага Європейського Союзу до державно-церковних взаємозв'язків у тому вигляді, в якому вони традиційно існують в кожній окремій країні-члені Союзу, сприяє прогресу Європейської інтеграції. Розмаїття світоглядних релігійних спадків, які відіграли свою роль у формуванні європейської цивілізації, потребує конвергенції підходів до релігії у житті демократичного суспільства. При цьому європейське суспільство усвідомлює багатий філософський спадок, де присутні елементи критичного підходу до релігії. Сьогодні завдяки лаїчності Західна Європа по-новому підходить до суспільно-цінного внеску релігій, подає приклад подолання релігійного антисемітизму, ненависті, конфліктів, війн, що мали місце на її теренах, щоб жити разом рівними та різними [2].

Лаїчність співвідноситься, в першу чергу, з правовою культурою Франції, де держава і суспільство визначили місце традиційним сакральним формам. В решті європейських країнах спостерігаються інші, часто формалізовані зрушення релігійного життя, динаміка яких залежить від ставлення релігійних організацій до сучасного соціокультурного порядку, що базується на основах ринку, лібералізму, демократії, індивідуалізму, плюралізму, секуляризації, етичному гедонізмі й навіть нігілізмі [2].

Американський релігійний соціолог José Casanova у своїй книзі «Europas Angst vor der

Religion» намагається переосмислити історію зародження світської Європи. Він спростовує міф про європейське суспільство як результат релігійних воєн, нетерпимості й конфліктів і вважає, що саме християнські релігійні організації сприяли секуляризації. Сьогодні соціологія не повинна зі страхом споглядати «мусульманське вторгнення», адже мусульманська демократія настільки є можливою, наскільки і християнська демократія півстоліття тому в Західній Європі. Тому для сучасної Європи проблемою є не релігії, а ідея, в якій заплуталася Європа, що тільки світські суспільства є гарантом демократії. Хосе Казанова попереджає, що консервативний захист християнської культури і цивілізації поряд з іншими цивілізаційними проєктами і страх перед ісламістськими мережами, неминуче зводять до антимусульманського дискурсу по всій Європі [10].

Актуальним питанням в сучасному політичному дискурсі є активізація Руської православної церкви на міжнародній політичній арені. Особливо відчутними для православ'я є церковні суперечки в Московській Патріархії, які, здавалось би, є внутрішньою політикою, але втягування в них міжнародної як світської, так і релігійної спільноти є свідченням значимості для всього християнського світу. РПЦ на чолі з патріархом Кирилом займає агресивну антизахідну політичну позицію, що не піддається православної богословській верифікації та не відповідає вимогам часу. Сучасні політико-правові концепції прав і свобод людини трактуються ними як виключно західний феномен, породжений безбожною ідеологією. Феномен Московської церкви проявляється в політичному житті у формі ідеалу «неполітичної участі в політиці» – коли за відсутності чіткої доктрини соціальної етики, відмовляючись від теорії суспільної справедливості, Церква активно сприяє поширенню державної політики, що характеризується уявленням про особливий шлях Росії та самоідентифікації «Русского мира».

Відомий православний богослов, доктор філософських наук та професор університетів у США, Швеції та Україні архимандрит Кирило Говорун у книзі «Політичне православ'я» доводить, що надмірне зближення церкви та держави, а також загравання церкви із секулярними ідеологіями спричинили політичні спотворення християнського вірування, норм поведінки та взаємин у спільноті. Такі викривлення можна розуміти як «модерні ересі», серед яких чільне місце, на думку автора, посідають фундаменталізм, антисемітизм та націоналізм. Він прослідковує, як просувається система суміші «політизованих неортодоксальних ортодоксій», яка віддаляється від Євангелія і стає шкідливою для держав, суспільства та людей [4]. Розуміння цих явищ дає можливість краще усвідомити роль Московського патріархату в підтримці російської агресії у світі. Кирил Говорун вважає, що примарна спільнота «Русский мир», є випадком політизованого богослов'я, коли воно підміняється ідеологією. Зараз вона набула патологічних форм і призвела врешті-решт до війни у формі агресії Російської Федерації проти України. Ідеологія «Русского

мира» є свідченням народження феномену православного «богослов'я війни». Нова шкала цінностей у християнській доктрині справедливої війни сучасних російських богословів ґрунтується не на боротьбі з гріхом людини із зброєю, а на уславленні війни як необхідної боротьби за «очищення» світу. Кнорре Б. та Куманьков А. констатують, що ми маємо справу з феноменом якоїсь «сакралізованій мілітаристської духовності», властивої пострадянському православ'ю та народження новій християнській концепції «Священної війни», яка носить тотальний характер і проєктується в особисте і суспільне життя та історію [6].

Надто часто дискурс про християнські цінності в суспільно-політичному просторі обмежується декількома питаннями. Церковні лідери, релігійні громадські та політичні об'єднання, політики-християни зосереджують коло політичних вимог на битві з «содомітами», які, часом, не входять до списку нагальних проблем, що вимагають термінового вирішення. Така риторика використовується, щоб відвернути увагу людей від більш важливих сучасних питань війни, екології, медицини, освіти, харчування, безпеки, сім'ї, дитини тощо. Це свідчить про обмеженість або небажання подивитись на реальний стан речей і замість ретельного аналізу продовжувати войовничу риторику. В цьому плані християнському середовищу необхідно перейти від неприязні до відкритого діалогу, в тому числі в українському суспільстві, прикладом, що надихає можуть бути Європейські країни, де християнські спільноти проявляють політичну активність. Однак, головною небезпекою в цій царині гнітючий стан речей з політичною культурою, де продовжує панувати популізм [7].

Отже, сьогодні християнська релігія повертається у сферу соціальних відносин і стає важливим чинником світових, регіональних і національних політичних процесів та трансформацій. Сучасна релігійна реальність усе ще характеризується конфліктами, спричиненими тривалими розколами і різним баченням шляхів та засобів їх розв'язання, а також колізіями суспільно-політичної активності політиків та церковних ієрархів. Перед богословами, філософами, релігійними, громадськими та державними діячами постало питання необхідності переосмислення релігійно-культурної різноманітності світу з метою запобігання ворожнечі й конфліктів та перетворення релігії на чинник суспільної духовної консолідації, а також відкритості міжрелігійного діалогу, в тому числі в українському поліконфесійному середовищі. В сучасному політичному дискурсі ці питання виходять далеко за межі теоретичних розробок і обумовлюють необхідність їх практичного розв'язання.

Список використаних джерел

1. Величко А. М. 2000. Христианство и социальный идеал (философия, право, социология индустриальной культуры): Научное издание. Под ред. В.П. Сальникова. Спб., М.: Санкт-Петербургский университет МВД России. 544 с.
2. Виллем Ж. П. 2006. Європа та релігії. Ставки ХХІ-го століття. Пер. з фр. К.: Дух і літера. 331 с.

3. Єленський, В. 2013. Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця ХХ - початку ХХІ століття. Львів: Видавництво Українського католицького університету. 504 с.
4. Кирило (Говорун). архімандрит. 2019. Політичне православ'я. Пер. з англ. Олексія Панича. К.: Дух і літера. 152 с.
5. Кокс Х. 1995. Мирской град: Секуляризация и урбанизация в теологическом аспекте. Пер. с англ. О. Боровой и К. Гуровской. Под общей ред. и с примеч. О. Боровой. М.: Издательская фирма «Восточная литература» РАН. 263 с.
6. Кнорре Б., Куманьков А. 2019. «Богословие войны» в постсоветском российском православии. Политическое богословие. Под. ред. Алексея Бодрова и Михаила Толстолуженко (Серия «Современное богословие»). М.: Издательство ББИ. с. 52-77.
7. Малуха М. Як християни вбивають християнську демократію: популізм і віра в політиці. [online] Доступно: https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/open_theme/47521
8. Олбрайт М. 2007. Религия и мировая политика. Пер. с англ. Москва: Альпина Бизнес Букс. 352 с.
9. Реати Ф. Э. 2002. Бог в ХХ веке: Человек – путь к пониманию Бога. (Западное богословие ХХ века). Пер. с итал. Ю. А. Ромашева. СПб.: Европейский Дом. 187 с.
10. Casanova J. 2009. Europas Angst vor der Religion. Berlin University Press, Berlin. 134 с
11. Casanova J., Hans J. 2010. Religion und die umstrittene Moderne Globale Solidarität – Schritte zu einer neuen Weltkultur, Bd. 19 Stuttgart. 238 s.
12. Dyck JHA., Rowe P.S., Zimmermann, J. 2010. Politics and the Religious Imagination Routledge. 224 s.

References

1. Velychko A. M. 2000. Khrystyanstvo y sotsyalnyi ydeal (fylosofiya, pravo, sotsyolohyia yndustrialnoi kultury): Nauchnoe yzdanye. Pod red. V. P. Salnykova. Spb., M.: Sankt-Peterburhskiy unyversytet MVD Rossyy. 544 s.
2. Villiem Zh-P. 2006.levropa ta relihii. Stavky KhKhLho stolittia. Per. z fr. K.: Dukh i litera. 331 s.
3. Ielenskyi V. 2013. Velyke povnennia: relihiia u hlobalnii politytsi ta mizhnarodnykh vidnosynakh kintsia ХХ - pochatku ХХІ stolittia. Lviv: Yydavnytstvo Ukrainkoho katolytskoho unyversytetu. 504 s.
4. Kyrylo (Hovorun). arkhimandryt. 2019. Politychne pravoslavia. Per. z anhl. Oleksiia Panycha. K.: Dukh i litera. 152 s.
5. Koks Kh. 1995. Myrskoi hrad: Sekuliaryzatsyia y urbanyzatsyia v teolohycheskom aspekte. Per. s anhl. O. Borovoi y K. Hurovskoi. Pod obshchei red. y s pryemch. O. Borovoi. M.: Yzdatelskaia fyрма «Vostochnaia literatura» RAN. 263 s.
6. Knorre B., Kumankov A. 2019. «Bohoslovyie voyny» v postsovetskom rossyiskom pravoslavyy. Polytycheskoe bohoslovyie. Pod. red. Alekseia Bodrova y Mykhayla Tolstoluzhenko (Seryia «Sovremennoe bohoslovyie»). M.: Yzdatelstvo BBY. s. 52-77.
7. Malukha M. Yak khrystyiany vbyvaiut khrystyiansku demokratiyu: populizm i vira v politytsi. [online] Dostupno: https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/open_theme/47521
8. Olbrait M. 2007. Relyhyia y myrovaia polytyka. Per. s anhl. Moskva: Alpyna Byznos Buks. 352 s.
9. Reaty F. Э. 2002. Boh v ХХ veke: Chelovek – put k ponymaniyu Boha. (Zapadnoe bohoslovyie ХХ veka). Per. s ytal. Yu.A.Romasheva. SPb.: Evropeiskiy Dom. 187 s.
10. Casanova J., Hans J. 2010. Religion und die umstrittene Moderne Globale Solidarität – Schritte zu einer neuen Weltkultur, Bd. 19 Stuttgart. 238 s.
11. Dyck JHA., Rowe P. S., Zimmermann, J. 2010. Politics and the Religious Imagination Routledge. 224 s.
12. Casanova J. 2009. Europas Angst vor der Religion. Berlin University Press, Berlin. 134 s.